

LUND UNIVERSITY

Sverige före och efter socialdemokratin: en första översikt

Therborn, Göran; Kjellberg, Anders; Marklund, Staffan; Öhlund, Ulf

Published in:
Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia

1979

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Therborn, G., Kjellberg, A., Marklund, S., & Öhlund, U. (1979). Sverige före och efter socialdemokratin: en första översikt. *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, (15-16), 3-36.

Total number of authors:
4

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Följande artikel är publicerad i
Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia
nr 15–16 1979 (s. 1–39).

Hela numret finns tillgängligt på:
http://www.arkiv.nu/Portals/0/pdf/Arkiv1516.pdf

Kontaktuppgifter Arkiv Förlag:
Telefon: 046-13 39 20
Adress: Box 1559, 221 01 Lund
Hemsida: http://www.arkiv.nu

Kontaktuppgifter Anders Kjellberg:
Telefon 046-222 88 47
E-post: anders.kjellberg@soc.lu.se
Adress: Sociologiska institutionen, Box 114, 221 00 Lund
Hemsida: http://www.sociologi.lu.se/personal/index.php?id=93

Sverige före och efter socialdemokratin: en första översikt

GÖRAN THERBORN, ANDERS KJELLBERG,
STAFFAN MARKLUND, ULF ÖHLUND

SD-projektet

Vad och hur mycket har fyrtiofyra år (1932–76) av socialdemokratiska eller socialdemokratiskt ledda regeringar betytt för den svenska samhällsutvecklingen? Har en unikt lång och stabil parlamentarisk reformpolitik kunnat påverka och kanske rentav mer eller mindre upphäva de lagbundenheter i samhället som olika samhällsvetenskaper formulerat? Produktionsförhållanden och därav bestämda klassrelationer och klasskamp, kulturella traditioner, den inhemska och utländska marknadens krav och möjligheter, teknologi och teknologisk utveckling, tendenser till specialisering, professionalisering, rationalisering?

Dessa är de övergripande frågeställningarna för ett kollektivt forskningsprojekt, *Sverige under socialdemokratin 1932–76*, som vi just har startat, tillsammans med Britta Malmgren och Lars-Göran Pettersson (och eventuellt fler i framtiden, projektet är fortfarande öppet), med anslag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. I centrum för undersökningen står vad man skulle kunna kalla välfärdsstatskomplexet, och hittills arbetar vi därvidlag på fem delområden: sysselsättningen, utbildningssystemet, socialpolitiken i vid mening, förhållandena mellan arbetsmarknadens parter och relationen stat–medborgare, i marxistiska termer statens klasskaraktär.

Detta är en lätt reviderad version av en rapport som tidigare i avsevärt förkortad form publicerats på engelska i *Acta Sociologica*.

Vårt syfte är förklarande, snarare än beskrivande. Hur ska förändringar och icke-förändringar av det svenska samhället 1932–76 förklaras? Vilken betydelse har den parlamentariska situationen och regeringens politik haft? Hur ska denna situation och denna politik själva förklaras? I vårt arbete försöker vi följa vissa grundläggande metodregler, som vi funnit fruktbara. Den förklarande analysen bör utgå från motstridiga hypoteser härledda från systematiska samhällsteorier, marxistiska och icke-marxistiska. Studierna bör vara internationellt jämförande för att kunna få något grepp om de komplexa orsakskedjorna i ett helt samhälles utveckling. Undersökningarna bör vara både kvantitativa och kvalitativa, och på grund av den jämförande inriktningen bör problemen med källornas kvalitet och jämförbarhet ägnas särskild uppmärksamhet.

Sverige i världen före och efter socialdemokratin

Sverige i slutet av 1970-talet ser i många avseenden annorlunda ut än i början på 1930-talet. Men det gör andra länder också. För att få en första bild av de socialdemokratiska regeringarnas roll i Sverige kan man därför inte bara jämföra Sverige nu och då. Vi måste se på Sverige i förhållande till andra länder omkring 1930 (och tidigare) och kring mitten av 1970-talet. Är Sverige idag mer eller mindre olikt andra västerländska samhällen än för 45–50 år sedan? Eftersom inget annat land haft ett så långt socialdemokratiskt regeringsinnehav, skulle ett resultat att Sverige idag skiljer sig lika mycket, lika litet eller mindre från andra länder som före 1932 ge stark anledning till tvivel på det specifika regeringsinnehavets betydelse för samhällsutvecklingen.

Att besvara ovannämnda enkla fråga är en komplicerad och vansklig uppgift. Vilka variabler och indikationer ska man välja ut? Hur ska ett jämförbart och tillförlitligt källmaterial säkras? Hur ska värdena på de olika indikatorerna vägas samman? Detta är en första rapport, och vi gör inte anspråk på att komma med något definitivt svar.

Vad vi här varit intresserade av är aspekter på klassrelationer, på materiella levnadsförhållanden och jämlikhet. Vi har tittat på några indikatorer på den breda befolkningens levnadsvillkor, på institutionaliseringen av relationerna och konflikterna mellan kapital och arbete, på statens organisation och på tre välfärdsstatliga åtgärdsområden: utbildningssystemet, socialpolitiken och skatterna och inkomstfördelningen. Valet av indikatorer har styrts både av vad vi ansett som mest relevant och vad som varit relativt lättillgängligt och samtidigt internationellt jämförbart. Begränsningar i tid och resurser för denna rap-

port har också haft sina effekter, liksom de delprojekt författarna är närmast intresserade av. Exempelvis berörs varken ägandeförhållanden, sysselsättning, arbetsrelationer eller förhållandena män–kvinnor här. Vi hoppas kunna göra det längre fram.

Två hypoteser

För att organisera vår undersökning och för att relatera den till tidigare och pågående forskning och debatt har vi formulerat två olika hypoteser, som vi underkastat en första preliminär prövning.

1. *Den parlamentariska hypotesen.* Samhällsutvecklingen bestäms av parlamentets sammansättning och konflikter, framför allt av den parlamentariska regeringens karaktär (antaget en parlamentarisk demokrati). Den internationellt unikt långa perioden av en regering av, eller ledd och dominerad av, ett enda parti med ett uttryckligt, vittomspännande politiskt reformprogram gör Sverige till det starkast möjliga fallet för att pröva giltigheten av denna hypotes. Enligt denna bör vi vänta oss att Sverige i ökande grad har skilt sig från andra västerländska stater mellan 1932 och 1976, i riktning mot ökad offentlig välfärd och jämlikhet.

2. *Klasshypotesen.* Samhällsutvecklingen bestäms av kraftkonstellationen och kampen mellan klasser, som har sin bas i produktionsförhållandena och produktivkrafterna. Masskrafterna påverkar och återspeglas i bl a parlamentet, men en avgörande förändring i klassrelationerna uttrycks i en brytning i statens organisation, *inte i och för sig* i ett regeringsbyte inom ett oförändrat politiskt system. Den socialdemokratiska regimen innebar inte någon sådan brytning i staten. Följaktligen, enligt den andra hypotesen reflekterade och reproducerade den socialdemokratiska eran i grunden samma klassförhållanden som tidigare parlamentariskt demokratiska regeringar. Vi bör därför vänta oss att finna att Sverige vid mitten av 1970-talet befinner sig på ungefär samma avstånd till andra västerländska länder som på 1920-talet.

En metodisk orientering

Genom att resa och placera i centrum för vår analys frågan om Sverige före och efter socialdemokratin vill vi bidra till att åstadkomma en metodisk omorientering i rådande framställningar av samhälleliga jämförelser. Den fråga vi ställt är grundläggande för varje slag av historisk orsaksanalys. En tidsföljd måste etableras före någon meningsfull diskussion om orsak och verkan kan börja. Men både i akademisk forskning och i ideologisk debatt tenderar en ren korrelationslogik att ersätta en förklarande logik.

Särskilt i USA pågår en omfattande korrelationsverksamhet, där man letar efter tidlösa samband mellan olika ting. Ofta är denna datoriserade och välfinansierade företagsamhet mer inriktad på att inkludera så många länder och variabler som möjligt än på att försäkra sig om tillförlitligt och jämförbart källmaterial. (I fråga om jämlikhet och välfärdsåtgärder se t ex Cutright 1965, 1967a,b; Galenson 1968; Hewitt 1977; Jackman 1974; Wilensky 1975.) Men samvariation kan inte ersätta sökandet efter orsaksmekanismer och kausala kedjor.[1]

En liknande korrelations- eller samtidighetslogik ligger under mycket av den ideologiska diskussionen om den svenska välfärdsstaten, både här och utomlands. Av samtidigheten mellan framväxten av t ex, den moderna socialpolitiken, en högre sysselsättningsgrad osv och å andra sidan socialdemokratins regerande dras ofta hastigt den slutsatsen att det senare är (den enda större) orsaken till det förra.

Det vi här kallar ”den parlamentariska hypotesen” är en omformulering på en mer generell nivå av vad som kallas ”den socialdemokratiska hypotesen” i ett av de mest sofistikerade exemplen på den ovannämnda korrelationsverksamheten (Hewitt 1977). När han presenterar sin hypotes hänför Hewitt uttryckligen till ”socialistiska” (läs: socialdemokratiska) regeringar, men när han definierar sin förklaringsvariabel släpper han regeringskriteriet till förmån för andelen parlamentsledamöter under efterkrigstiden.

Vår klasshypotes är härledd från Marx’ teori, den historiska materialismen – som Hewitt nämner, för att avfärda den på grundval av sina resultat, utan att han bryr sig om att definiera den som alternativ.

Hewitt fann stöd för sin socialdemokratiska hypotes i statistiskt signifikanta samband mellan å ena sidan socialdemokratisk parlamentarisk styrka och å andra sidan statlig omfördelning (definierad som kvoten av inkomstskatter och summan av alla skatter, multiplicerad med socialpolitiska utgifter i procent av BNP), inkomstandelar för de rikaste 5 och 10 procenten, spridning av arbetskraftens inkomster. Sambanden höll också om man tog hänsyn till ekonomisk tillväxttakt och utvecklingsnivå. Hewitts val av länder och definition av variabler är delvis ganska egendomliga, vilket gör hans resultat diskutabla redan som de står.[2] Mera allvarligt är dock att han inte gör något försök att reda ut orsaksmekanismerna. Han skiljer inte på socialdemokratin i regeringsställning och opposition, och, framför allt, han bortser från möjligheten att både hans ”oberoende” och ”beroende” variabler (socialdemokratins parlamentariska styrka respektive mått på ekonomisk omfördelning och jämlikhet) skulle kunna förklaras av en tredje variabel, t ex den förkrigstida klasstrukturen. Hewitts och korrelationstänkandets problem kan åskådliggöras med följande figur.

Resultat: samband (korrelation)

Samtidighet Socialdemokratisk parlamentarisk styrka
Relativt större jämlikhet

Tolkning: förklaring

Orsaksförhållande Socialdemokratisk styrka
Större jämlikhet

Förbisedda möjligheter

Tidigare klasstruktur Socialdemokratisk styrka
(Större jämlikhet då) Större jämlikhet nu

Befolkningens levnadsvillkor

Idag är Sverige Europas rikaste och ett av världens rikaste länder, men för ett århundrade sedan var det en relativt fattig och föråldrad utkant i Västeuropa. De grova måtten i tabell 1 åskådliggör detta.

Tabell 1. Urbanisering och ekonomisk utveckling i några länder omkring 1850

	Procent av befolkningen i industri och servicenäringar	Procent av befolkningen i städer
England och Wales (1851)	84	50
Preussen (1858)	60	28
Belgien (1856)	50	26
Frankrike (1856)	38	27
Sverige (1855)	35	10
Italien (1861)	30	

Källa: Cipolla 1970, s. 70.

Mer detaljerade studier har också visat, att av de tre skandinaviska länderna var Sverige vid slutet av 1800-talet det politiskt och kulturellt minst utvecklade (Kuhnle 1976) och mindre ekonomiskt utvecklat än Danmark (Jörberg & Krantz 1976).

Men. De villkor under vilka massan av den svenska befolkningen levde tyder på att Sverige inte var ett underutvecklat utan snarare ett outvecklat land. Det verkar som om de lägre klassernas levnadsförhållanden i Sverige på 1800-talet, eländiga och trista som de var, var bättre än i de flesta av de mer avancerade länderna. En indikator härpå är spädbarnsdödligheten. Den ger ett koncentrerat uttryck för närings-, bostads- och hälsotillstånd, och har dess-

utom den fördelen att vara ett av de mycket få tillgängliga, relativt tillförlitliga och internationellt jämförbara kvantitativa måtten. Dess siffror finns också i långa statistiska serier (se tabell 2).

Under det första årtionde för vilket jämförbara europeiska data är tillgängliga, 1840-talet, är Sverige i nivå med de mest utvecklade nationerna. När industrialiseringen börjar på allvar lever svenska spädbarn i en avsevärt mindre grym och farlig värld än sina bröder och systrar i den mer avancerade kapitalismens länder. I alla utvecklade länder har kurvan fallit kraftigt de senaste decennierna, och någon svensk divergens under socialdemokratins regeringsperiod kan inte skönjas.

De lägre klasserna i Sverige liksom i de övriga nordiska länderna hade vid mitten av 1800-talet ytterligare en tillgång, som var betydligt mera sällsynt i andra länder: de var läskunniga. Långt innan ett formellt system för undervisning av befolkningen inrättades (1842) hade det lutherska prästerskapet spritt förmågan att läsa till en överväldigande majoritet av befolkningen. (Före införandet av undervisningsplikt och ett formellt skolsystem var emellertid förmågan att skriva betydligt mera begränsad). (Johansson 1977)

Tabell 3. Procent vuxna icke läskunniga i Europa omkring 1850

Sverige och andra nordiska länder	< 10
Tyskland, Skottland, Nederländerna, Schweiz	< 20
England, Wales	25–35
Frankrike, Belgien	40–45
Österrike, Ungern	60–70
Spanien, Italien	70–80

Källa: Johansson 1977, s. 79.

Vid mitten av det förra århundradet, dvs före industrikapitalismens och arbetarrörelsens framväxt, var därför den nedre gränsen för de lägre klassernas fattigdom avsevärt högre än i andra länder i Västeuropa, en gräns som vi således får hålla i minnet som basen för senare utveckling.

Tabell 2. Döda spädbarn under 1 år per 1 000 levande födda.

Årsgenomsnitt	1840-talet	1880-talet	1920-talet	1970–74
Australien			57	17[a]
Belgien	155	161	105	18
Danmark	144	137	83	13[a]
Finland			94	10
Frankrike	160	167	101	17[a]
Schweiz			63	14
Italien		198	124	27
Nederländerna	182	183	66	12
Norge	119	98	52	12
Nya Zeeland			41	16
Storbritannien[b]	153	142	72	17
Sverige	154	112	60	10
Tyskland	298[c]	228	112	23[d]
USA			73	18
Österrike[e]	246	249	156	25

Noter: a. 1970–73 b. England och Wales. Från statistikens början, 1855, till 1912 är de skotska siffrorna något lägre, därefter något högre. c. Enbart Bayern, som hade högre tal än det förenade Riket enligt senare siffror. d. Västtyskland. De östtyska talen låg högre på 1950-talet och under första hälften av 1960-talet. Sedan ombyttes förhållandet, och spädbarnens liv blev mindre farligt i DDR än i Förbundsrepubliken. DDR-genomsnittet för 1970–74 är 17. e. Ungefärligen den nuvarande republikens gränser före 1918.

Källor: European Historical Statistics 1975, *Demographic Yearbook* 1974, 1975, *Annuaire Statistique Belgique* 1929–30 (de australiensiska och nyzeeländska siffrorna för 1920-talet), *The Statistical History of the United States* 1965).

Kapital–arbete-relationer

De berömda svenska institutionaliserade arbetsmarknadsrelationema, uttryckta i Saltsjöbadsavtalet 1938, är inte möjliga att förstå om man inte undersöker de förhållanden som rådde före det socialdemokratiska övertagandet av regeringsmakten. Ett mönster av kollektivavtal och överenskommelser av principiell betydelse etablerades nämligen i Sverige redan strax efter sekelskiftet.

För att fånga arbetsmarknadsrelationemas utveckling är det nödvändigt att ta två aspekter i beaktande. För det första, den legala rätten att bilda fackföreningar och strejka och för det andra, och viktigare, arbetsgivarnas inställning

i praktiken till arbetarnas organiseringssträvanden. Som vi skall se var Sverige i båda dessa avseenden tämligen unikt eller tillhörde en mindre grupp länder med förhållandevis omfattande rättigheter för arbetarrörelsen. Låt oss först se på den legala situationen.

Sverige hade efter 1864, efter skråsystemets avskaffande och näringsfrihetens slutliga införande, inga legala hinder för facklig aktivitet, med undantag av några feodala kvarlevor.[3] Med tanke på att industrialiseringen då knappast hade inletts, var Sverige nästan unikt i detta avseende (Westerståhl 1945, s. 12–13). De flesta andra länder hade legala inskränkningar i rätten att bilda fackföreningar på motsvarande stadium av industriell utveckling. I flera länder införs det rentav nya inskränkningar i organisationsrätten i samband med näringsfrihetens införande.

Den danska sektionen av Internationalen, som var viktig för fackföreningarna, förbjöds efter 1872. I Storbritannien legaliserades fackföreningarna 1824, vilket inte är speciellt tidigt med tanke på landets tidiga industrialisering. Omkring sekelskiftet var fackföreningarna utsatta för en serie domstolsförelägganden (*court injunctions*), som kulminerade med Taff Vale-fallet 1901 (Rimlinger 1977, s. 216).[4] De legala hindren för facklig aktivitet avlägsnades inte förrän 1906. I USA förekom det ca 10 000 domstolsförelägganden fram till 1932, då Norris-La Guardia-lagen gjorde slut på dem (ibid, s. 217). Domstolsföreläggandena förbjöd strejker eftersom de påstods skada ”abstrakt” (*intangible*) egendom och de motiverades också med antitrustlagarnas bestämmelser om inskränkningar i mellanstatlig handel. Belgien, den först industrialiserade kontinentala nationen, erkände inte strejkrätten förrän 1886 (Kendall 1975, s. 14). Den nederländska lagstiftningen förbjöd såväl strejker som facklig organisering fram till 1872. I Frankrike erkändes organisationsrätten 1868, men allvarliga bakslag inträffade snart. Situationen förbättrades med en ny lag 1884 (Braun 1950, s. 27, 40; Kendall 1975, s. 13–14). I Tyskland inleddes en tolerant period under 1860-talet, men den avbröts av socialistlagen 1878–1890.[5] Någon verklig förändring i den statliga politiken inträffar emellertid inte före första världskriget (ibid, s. 25–27).

I kontrast till alla andra länder hade Sverige ingen lagstiftning som förbjöd facklig organisering och strejker efter det att borgerliga ekonomiska och sociala relationer etablerats.

Med hänsyn till den andra aspekten, arbetsgivarnas tidiga accepterande av fackföreningar och kollektivavtal, är Danmark, Norge och Storbritannien de enda europeiska länder som kan jämföras med Sverige. Det svenska verkstadsavtalet 1905 och decemberkompromissen 1906 betydde bl a att arbetsgivarna erkände arbetarnas organisationsrätt. Samtidigt accepterade storindustrin

kollektivavtalsprincipen. Detta manifesterades i en våg av kollektivavtal 1906–1907. År 1908 omfattade de ca 45 procent av fabriksindustrins arbetare (*Arbetsstatistik A:5 I* 1910, s. 36–37). Den danska septemberkompromissen, som 1899 slöts mellan arbetsgivarföreningen och den fackliga landsorganisationen, var det första huvudavtalet i världen. Förutom erkännande av arbetarnas organisationsrätt innehöll det restriktioner i användandet av strejker och lockouter (Schiller 1967, s. 14).[6] I Norge fanns det inte ett enda kollektivavtal i industrin före 1902, då en central överenskommelse om frivillig skiljedom träffades. Från 1905 var kollektivavtal allmänt förekommande i industrin, och 1907 ingicks ett riksavtal för verkstadsindustrin. Detta innehöll detaljerade bestämmelser om medling och skiljedom (*Fackföreningsrörelsen II* 1912, s. 33–37). I Storbritannien träffades en del nationella avtal rörande proceduren vid konflikter under 1890-talet, t ex för verkstadsindustrin 1898 (Pelling 1963, s. 121). Omkring 1910 hade nationella kollektivavtal ingåtts i en serie industrier (Clegg et al 1964, s. 471). För att summera: i de skandinaviska länderna och Storbritannien etablerades det ett kollektivavtalssystem före 1910.

De skandinaviska nationella överenskommelserna av principiell betydelse ingicks av centrala arbetsgivarsammanslutningar och fackliga landsorganisationer. Arbetsgivarföreningarna var tillsammans med sina tyska motsvarigheter bland de mest centraliserade i världen. Centraliserade arbetsgivarföreningar betyder emellertid inte i sig etablerandet av ett kollektivavtalssystem, vilket det tyska fallet visar. Endast omkring 10 procent av de tyska arbetarna berördes av kollektiva överenskommelser i slutet av 1909 *(Arbetsstatistik A:5 III*, s. 10). Knappast några av dessa befann sig i storindustrin. Storindustrins arbetsgivare motsatte sig starkt kollektivavtal och fackföreningar (Saul 1974). Detta kontrasterar bjärt mot den svenska situationen, ty i Sverige var kollektivavtalets utbredning som störst just inom storindustrin (*Arbetsstatistik A:5 III* 1911, s. 38). Inom verkstadsindustrin täckte de så mycket som 68 procent av arbetarna (ibid, s. 297). I resten av Kontinentaleuropa var kollektivavtalssystemet länge outvecklat. I USA erkände de stora bolagen inte fackföreningar förrän under 1930-talet.

Arbetsgivarnas erkännande av fackföreningar som förhandlingspartner bestäms naturligtvis i hög grad av fackföreningarnas styrka. Det tidiga erkännandet i de skandinaviska länderna och Storbritannien kan delvis tillskrivas det faktum att andelen fackligt organiserade var betydande i dessa länder. I Danmark var hälften av arbetarna organiserade redan 1905. Sverige och Storbritannien kom på andra plats med omkring en fjärdedel organiserade och Tyskland med omkring en femtedel. Norge släpade klart efter 1905, men hade 1908 uppnått en anslutningsgrad på ca 30 procent.[7] Vad gäller Frankrike,

Belgien, Italien, Nederländerna och USA var andelen fackligt organiserade begränsad till mellan en sjundedel och en tiondedel.[8]

Som vi har sett bildar de skandinaviska länderna tillsammans med Storbritannien tidigt ett block med reglerade arbetsmarknadsrelationer beträffande organisationsrätten, förekomsten av kollektivavtal etc. De bildar också ett block med hänsyn till den höga andelen fackligt organiserade, denna gång tillsammans med Tyskland. Detta mönster utvecklades naturligtvis inte utan strid och fackföreningama var också tvungna att betala ett pris i och med att de erkände § 23 eller motsvarande bestämmelser. Den danska septemberkompromissen föregicks sålunda av väldiga lockouter. Överenskommelsen i den brittiska verkstadsindustrin 1898 följde också på en storlockout. I Sverige föregicks överenskommelserna 1905 och 1906 av storlockouter 1903 och 1905 respektive lockouthot 1906. Under den stora strejken och lockouten 1909 var ett huvudavtal ett fredsvillkor från arbetsgivarnas sida (Schiller 1967, s. 70–72). Det var dock inte möjligt att åstadkomma något huvudavtal under sådana omständigheter.

Att kollektivavtalssystemet inte etablerades utan strid bekräftas också av strejkstatistiken (se tabell 4). Under 1900-talets första tre decennier karaktäriserades nordeuropeiska och brittiska strejker av sin långa varaktighet. De var mer av uthållighetskaraktär än vad fallet var i det övriga Europa. Detta tyder på att det rörde sig om reguljära styrkeprov mellan välorganiserade arbetare och arbetsgivare i de skandinaviska länderna och Storbritannien. Svenska strejker fortsatte att vara mycket långa ända till 1950-talet (Shorter & Tilly 1974, s. 312–333). Före 1920 hade Sverige i likhet med många andra länder en hög strejkfrekvens, vilket markant avviker från senare perioder. Omsvängningen i Sverige till en lägre strejkfrekvens inleds under 1920-talet. Det relativa antalet strejkande per år är troligen det bästa enkla måttet på industriella konflikters utbredning.

Österrike och Tyskland har en större nedgång än Sverige i det relativa antalet strejkande. Den svenska utvecklingen är otvivelaktligen förbunden med de centraliserade kapital–arbete-relationerna. Varje småkonflikt riskerar att trappas upp till en jättekonflikt, vars konsekvenser är omöjliga att förutse och som därför ingen av parterna anser sig ha intresse av. I detta avseende skiljer sig Sverige från de flesta andra länder, där förhandlingssystemet är mer decentraliserat. Förklaringen till den svenska fackföreningsrörelsens centralisering är att finna både i det faktum att arbetsgivarföreningen redan från början var starkt centraliserad, vilket fordrade en centralisering av fackföreningarna, samt i det faktum att fackföreningarna i betydande utsträckning var uppbyggda efter industriprincipen. Detta kan spåras tillbaka till den snabba industrialiseringen i Sverige och de svaga hantverkstraditionerna.

Tabell 4. Antalet strejkande per 1 000 löntagare, i medeltal för 1920–29 och 1966–75

	1920–29[a]	1966–75[b]	Förändring
Belgien	47	20[c]	– 27
Danmark	22	37	+ 15
Frankrike	31	146[d]	+ 115
Italien		408	
Nederländerna	16	5	– 11
Storbritannien	57	63	+ 6
Sverige	52	6	– 46
Tyskland	64	7[e]	
Österrike	67	10	– 57

Noter: a. antalet arbetare och tjänstemän (*employees*) ca 1930 b. lönearbetare (*salaried/wage*) ca 1970 c. 1966–74 d. 1968 är ej inkluderat e. Västtyskland

Källor: beräkningar från *European Historical Statistics* 1975, *Yearbook of Labour Statistics* 1937 tabell II, 1976 tabell A2 och tabell 27).

Statsapparatens karaktär

Ett avgörande uttryck för klassförhållandena i ett samhälle är deras kristallisering i statens organisation och i de olika statsapparaternas sätt att fungera. Statsapparaten (systemet av statsapparater) kan ses som en sammanfattning av de rådande samhällsförhållandena i ett land. Marxister uppfattar den därför som en viktig bestämmande faktor för vad som i praktiken händer med politikers program, löften och åtgärder.[9]

Den borgerliga revolutionen – skapandet av en stat och en rättsstruktur avpassad för kapitalackumulation och nationell politik, brytningen med den dynastiska ståndsstaten – inträffade senare i Sverige än i de flesta länder i Västeuropa, under 1840–1860-talen. Den var fredlig till sin form och konservativ till sitt resultat, bibehållande en dualistiskt konstitutionell monarki och inrättande en beskuren rösträtt. Det parlamentariskt demokratiska genombrottet kom också sent, som en återverkning av första världskrigets revolutionära effekter i Ryssland och Tyskland, vilka uppmuntrade den svenska arbetarklassen och skrämde den motsträviga konservativa borgerligheten (Therborn 1977).

Men i fråga om statens karaktär finner vi ett mönster liknande det vi fann när det gällde befolkningens basala levnadsvillkor. Relativt sett var den fördemokratiska svenska staten mera ålderdomlig, präglad av för- och tidigkapitalistiska förhållanden, än anti-folklig. Denna karaktär beror förmodligen till stor del på den bräckliga basen för den kvardröjande aristokratin, som egentligen aldrig hämtade sig efter karolinerkrigens slag, och på den sena och sedan extremt snabba industrialiseringen, som gav borgerligheten föga tid att konsolidera sin position innan den kom att utmanas av arbetarrörelsen, främjad av samma industrialiseringsprocess.

Trots en mycket mer begränsad väljarkår var t ex de svenska riksdagsmännen yrkesmässigt mycket mer representativa för befolkningen som helhet än i andra icke-skandinaviska länder. På 1890-talet hade både Tyska Riket och den franska tredje republiken antagit principen om en *man*, en röst, medan bara ungefär en fjärdedel av svenska vuxna män hade rösträtt. Den sociala sammansättningen av de valda representanterna var dock som visas i tabell 5.

De tre länderna företräder tre olika politiska mönster, vilka framträder med sådan tydlighet att de måste anses säkerställda även med hänsyn till inexaktheten i jämförelsesiffrorna. Den slående bristen på överensstämmelse mellan väljarkårens och de valdas sociala sammansättning i Frankrike och Tyskland torde kunna ses som uttryck för en klientelistisk politik, för patron–klientelrelationer mellan politiker och väljare. Men patronerna är av två skilda slag, advokater (och i mindre mån andra s k fria yrkesutövare) i Frankrike, godsägare och företagare i Tyskland. Italien och USA har ungefär samma mönster som Frankrike. Åren 1892–97 var 39 procent av ledamöterna i den italienska deputeradekammaren advokater,[10] i USA:s representanthus 1890 67 procent (Galloway 1961, s. 35). England däremot liknade Tyskland (Thomas 1939 kap. 1). I Sverige däremot, och de andra skandinaviska länderna, är väljarkåren mycket mer självständig, mindre beroende av ”skyddsherrar” och mäklare. Den talrika klassen av egendomsägande bönder representerar sig själva i riksdagen. Advokaterna är 2 stycken bland 230 riksdagsmän. Parlamentens sociala sammansättning torde kunna ses som återspeglingar av olika typer av borgerliga revolutioner: radikal och liberalt elitistisk i Frankrike, USA och delvis (efter den liberala ”vänsterns” seger 1876) Italien; konservativ med starka feodala kvarlevor i Tyskland och England (på olika sätt); moderat och agrar i Sverige, Danmark och Norge.

Tabell 5. Parlamentets sociala sammansättning på 1890-talet i Frankrike, Tyskland och Sverige. Procent.

Yrke	Frankrike 1893 Deputeradekammaren	Tyskland 1898 Riksdagen	Sverige 1897 Andra kammaren
Godsägare, rentierer	5	24	9
Större och medelstora företagare exkl. jordbruk[a]	9	14	8
Bönder	8	8	43
Småföretagare[b]	4	8	6
Statstjänstemän inkl. lärare och präster	19	21	29
Fria yrken	49	14	3
Privata tjänstemän	2	0	2
Arbetare	3	0	0
Parti- och organisationsfunktionärer[c]	–	11	0,5
Ospecificerade	2	0	0

Noter: a. Inkluderar för Tyskland ”Angehörige des gewerblichen Mittelstandes”. b. I Frankrike enbart ”commerçants”. c. Denna kategori saknas hos Dogan och går inte att räkna fram för Frankrike.

Källor: Frankrike: Dogan 1967, s. 472; Tyskland: Molt 1963, s. 76ff; Sverige: Sköld-Halvarsson 1966, s. 391. Trots att vissa omräkningar gjorts för att öka jämförbarheten har det varit omöjligt att göra en identisk, genomgående klassificering. Siffrorna måste därför tolkas med försiktighet.

Men staten är naturligtvis mycket mer än den lagstiftande apparaten. En annan aspekt på statens karaktär är den repressiva apparatens storlek, organisation och användning. Mest omedelbart uttrycks förhållandet mellan statsapparat och befolkningens olika klasser i polisväsendet. Här finner vi återigen en mindre antifolklig karaktär hos den fördemokratiska svenska staten.

Tabell 6. Invånare per polis i några huvudstäder 1913

Rom	Lissabon	Berlin	Paris	London	Stockholm	Bern
202	207	324	336	352	416[a]	600

Not: a. 1910. *Källor:* Stockholm: Järbe 1975, s. 122f; övriga städer: Bailey 1975, s. 352.

England undantaget var de flesta samhällen vid den här tiden övervägande lantliga, och landsbygdspolisens organisation är därför en högst relevant aspekt av den repressiva apparaten. Härvidlag tycks man kunna urskilja åtminstone fyra olika viktiga system bland de västerländska staterna från andra hälften av 1800-talet.

A. Ett system som inkluderar en centraliserad, kasernerad, halvmilitär styrka: Frankrike och Tyskland (gendarmeriet), Italien (karabinjärer), Spanien (civilgarde).

B. Ett rättsligt och polisiärt system som sköts och/eller kontrolleras av den lokala adeln och godsägarna: England (fredsdomarna), Preussen (*Gutsherrschaft*, dvs godsägarnas lokala doms-, administrations- och polisrätt). (Preussen hade både system A och B).

C. En kombination av högre poliser utnämnda av regionala statliga befallningshavare och lokala poliser utsedda av bönderna i kommunerna: Sverige (länsmän och fjärdingsmän).

D. Ett helt lokalt system, där poliser utnämns av (den egendomsägande) befolkningen på orten: USA (*county sheriffs*, *rural constables*).[11]

Landsbygdspolisens organisation kan ses som uttryck för det förindustriella (och tidiga industrisamhällets) klassrelationer och klasskampssituation: den våldsamma klasskampen i Spanien, Italien och Frankrike; det lokala godsägarväldets stabilitet i England och Preussen; de egendomsägandes självständighet och jämlikhet i USA; kombinationen av central överhet (med rötter i den feodala dynastiska staten) och bondesjälvständighet i Sverige.

Men arbetarklassen stod utanför alla systemen, och en bred icke-proletär förankring av den repressiva apparaten innebar inte något som helst skydd mot dess våldsamma användning mot arbetare. Den amerikanska polisen och delstatsmilisen (nationalgardet) har, liksom den federala armén, upprepade gånger använts för våldsamma ingripanden mot strejker och andra arbetarprotester (Taft & Ross 1969). Den amerikanska repressionen har inte varit mindre våldsam än den halvmilitära polisens och arméns i Frankrike och Italien (Tilly 1969), kanske snarare mer.

Den svenska staten har däremot tillgripit jämförelsevis mycket mindre våld mot fackföreningar och strejker. Skotten i Ådalen (1931) och Sandarne (1932) är unika händelser i de svenska klasstridernas moderna historia.

En omvandling av statsapparatens karaktär har inte varit någon uttrycklig socialdemokratisk politik, och det tillgängliga materialet stöder inte hypotesen om ett svenskt fjärmande från andra västerländska samhällen under SAP-tiden. Svensk parlamentarisk politik har behållit sin mindre klientelistiska karaktär. Advokaterna har förblivit få, och företagarna har blivit färre. Men böndernas egenrepresentation har inte i någon betydande utsträckning följts av någon direkt egenrepresentation för arbetarklassen. Arbetarna har kommit att företrädas av folk som var organisationsfunktionärer, ofta under en lång tid, innan de kom in i riksdagen. Arbetare är lika sällsynta i den svenska riksdagen som i andra västerländska parlament. I detta avseende kan man snarare tala om konvergens än om divergens under socialdemokratin.

Tabell 7. Arbetare valda till den lagstiftande församlingen på 1960-talet. Procent av parlamentsledamöterna

Belgien 1961	9	Kanada 1963	0	Sverige 1961	3
Finland	8	Norge 1969	9	USA 1968	1
Frankrike 1968	3	Schweiz 1971	0,5	Västtyskland 1961	6
Italien 1968	10	Storbritannien 1970	8		

Källor: Sverige: Sköld-Halvarsson 1966) ss. 441, 445; Schweiz: Ziegler 1976, s. 130f; övriga länder: Blondel 1973, s. 160.

Varning: Skillnaderna är små i absoluta tal, och Blondels siffror är eventuellt inte strikt jämförbara. En exceptionellt hög siffra som Blondel ger för Österrike har tagits bort, eftersom en närmare undersökning visade att den inräknade funktionärer i arbetarrörelsen. Vad som kan anses tillförlitligt är dels de genomgående mycket låga siffrorna, dels att Sverige i varje fall inte har någon större direkt arbetarrepresentation än flertalet andra kapitalistiska länder.

Det måste anses som anmärkningsvärt att fyra årtionden av socialdemokratisk regering inte har lett till något särskilt mönster för de högre tjänstemännens sociala rekrytering. Den är tvärtom också slående lik andra västerländska staters, framför allt de anglosaxiska.

Tabell 8. Faderns yrke: högre statstjänstemän omkring 1970

	Större företagare, högre tjänstemän, fria yrkesutövare[a]	Andra icke-kroppsarbetande	Kroppsarbetare
Italien	42	49	9
Storbritannien	35	47	18
Sverige	42	43	15
USA	47	35	18
Västtyskland	42	50	8

Not: a. Den engelska termen är ”higher managerial and professional”.

Källa: Putnam 1975, s. 96–97. Putnam rapporterar resultat från en internationell invervjuundersökning, upplagd för att nå jämförbarhet både i tjänstemännens ställning och bl a deras fäders yrken.

Sedan depressionsåren har polis och militär inte tillgripit våld mot arbetare i Sverige. Öppet våld var sällsynta undantag även före 1930-talskrisen, och den senare utvecklingen bör alltså ses i samband med att arbetsgivarna slutat med att försöka bryta strejker med strejkbrytare. (Det är framför allt då statens våldsapparat brukar rycka ut, på arbetsgivarnas och strejkbrytarnas sida.) Den lagstiftning som kriminaliserar strejker under avtalsperiod och utan föregående varsel har bibehållits, och skärpts på 1970-talet. I sin presentation av en lag om anställningstrygghet 1973 erkände den dåvarande inrikesministern Holmkvist uttryckligen arbetsgivarnas rätt att omedelbart avskeda aktiva deltagare i s k vilda strejker.[12] Den rätten har arbetsgivarna också flera gånger använt sig av, senast vid Bil och Traktor i Boden. I alla andra kapitalistiska länder har arbetsgivarna naturligtvis också en laglig och ofta använd rätt att avskeda strejkande. Det notervärda är att SAP-regeringen fann anledning att uttryckligen understryka denna rätt och på så sätt beröva den naturliga fackliga kampen mot strejkrepressalier all legitimitet.

Mot bakgrunden av Ådalen och Sandarne inrättade den sista borgerliga, frisinnade, regeringen före den socialdemokratiska epoken en särskild statspolis. Den nya regeringen bibehöll den, och 1965 förstatligades hela polisväsendet, om än med lokala polisnämnder utan nämnvärd betydelse. Här har Sverige fjärmat sig från England och USA i fransk riktning. Det senaste årtiondet har skickliga journalister tvingat regeringen att medge förekomsten av en hemlig säkerhetspolis, agenter i vänsterorganisationer, telefonavlyssning och politisk registrering. Hur denna apparat fungerar idag är omstritt och knappast känt utanför de beslutande kretsarna. Den är dock knappast på en bra bit när så omfattande som i t ex USA och Västtyskland.

Den gamla frånvaron av en halvmilitär polisstyrka har bevarats, och några speciella kravall- och antiterroristtyrkor har veterligen inte heller satts upp, till skillnad från i flertalet andra länder i väst. I fråga om polisens storlek behåller Sverige avståndet till England och de stora staterna på kontinenten, men är mer polisövervakat än en del av de mindre staterna.

Tabell 9. Invånare per polis 1973

Danmark	Frankrike	Italien	Nederländerna	Norge	Sverige	Storbritannien	Västtyskland
687	310	246	557	840	543	489[a]	343a

Not: a. 1972. *Källa:* Canosa 1976, s. 399.

Utbildningssystem och utbildningspolitik

Vid mitten av 1800-talet hade Sverige ett utbildningssystem som var anmärkningsvärt egalitärt i relativa termer. Å ena sidan fanns det i det närmaste universell läskunnighet, å den andra var det på tillfredsställandet av de övre klassernas behov inriktade högre utbildningssystemet ganska begränsat och obetydligt. Det fanns få prestigebemängda och elitistiska privatskolor på sekundär nivå, som de engelska *public schools*. Det fanns inget Oxbridge och inga *grandes écoles* för en speciell högre elitutbildning.

Den svenska skollagen av 1842 lade, trots att den medgav undantag, grunden för fri och obligatorisk utbildning. Den kom efter liknande, eller snarare mera vittsyftande, skollagar i flera tyska stater och i Danmark (1814), men före de närmast motsvarande lagstiftningarna i Belgien (1848), England (1870) och Frankrike (1882) (Sjöstedt & Sjöstrand 1969).

”Egalitär” i 1800-talets relativa bemärkelse innebar naturligtvis ett höggradigt inegalitärt system med nutida mått. Redan på den primära utbildningsnivån existerade det i själva verket olika skolor för olika sociala klasser, inriktade på förberedelser för helt skilda uppgifter i samhället.

En av de första uppgifterna för utbildningsreformer efter etablerandet av den allmänna primärutbildningen var därför skapandet av ett enhetligt primärskolesystem. De första initiativen i den riktningen togs av liberalerna under 1880-talet, och i den kampen kunde de snart skapa en allians med arbetarrörelsen som var stadd i dynamisk utveckling. Detta är betydelsefullt därför att det redan här skapades en koalition som senare (och speciellt efter 1945) blev den dominerande kraften i svensk utbildningspolitik.

Partiella reformer mot ett förenhetligande av utbildningssystemet genomfördes under 1890-talet och under 1900-talets första decennium. År 1928

genomdrevs en lagstiftning om en sammanhållen grundläggande utbildningsnivå, i vilken sekundärutbildning skulle bygga på åtminstone fyra års gemensam och sammanhållen primärutbildning. Detta var decennier före liknande reformer i England och Frankrike, men avsevärt senare än motsvarande lagstiftning i Danmark (1903), Tyskland (1919) och Norge (1920) (Brubacher 1966; Sjöstedt & Sjöstrand 1969; Richardson 1978).

Låt oss nu se vad som hände under socialdemokratins regeringsepok. I ett brett perspektiv huvudsakligen två saker.

Tendensen mot ett fullständigt sammanhållet utbildningssystem har fortsatt och utvecklat ett nästan totalt integrerat primär- och sekundärskolesystem. Differentieringen har uppskjutits till efter nio års skolgång, men olika mekanismer som byggts in i de olika linjerna i gymnasieskolan, och ett utvidgat och flexibelt system for omskolning av företrädesvis den manuella arbetskraften (AMS-utbildningarna), gör det relativt enkelt för individer att byta såväl inriktning på sin sekundärutbildning som yrke.

Den högre utbildningen, som länge släpade efter, utvecklades mycket hastigt under 1960-talet. Den senaste fasen i denna utveckling mot ett fast sammanhållet utbildningssystem, innefattande även den högsta utbildningsnivån, har nyligen satts i verket (från 1 januari 1977). Detta system, som organisatoriskt förenar all högre teoretisk och yrkesinriktad utbildning i en modulstruktur inpassad i fem breda arbetsmarknadssektorer, har vissa likheter med det gamla amerikanska *college*-systemet, dock med två viktiga skillnader: Det svenska universitetssystemet har aldrig haft de rangskillnader mellan olika universitet och andra akademiska institutioner som kännetecknat det amerikanska. Inte heller har inträdesexamina förekommit som urvalsinstrument till högre studier.

Giltiga och tillförlitliga komparativa mått på karaktäristika hos utbildningssystem är svåra att finna. Klassificeringar av ett antal länder utifrån några allmänt studerade variabler, som konventionellt betraktas som betydelsefulla, avslöjar emellertid att det svenska utbildningssystemet är betydligt mindre elitistiskt och tävlingsinriktat i sin struktur än de flesta i västvärlden (se tabell 10).

Sverige har få privatskolor i jämförelse med den relativt stora del av utbildningssystemet i England, USA, Nederländerna och Belgien som organiseras privat, och även i jämförelse med t ex Tyskland och Frankrike. Sverige har en ganska jämn distribution av resurser till olika enheter i det obligatoriska skolsystemet både i kvantitativa och kvalitativa termer, medan resursallokering i England, Västtyskland och USA är påtagligt elitistisk. I detta hänseende intar

Frankrike och Nederländerna en mellanposition. Differentieringen av elever till olika utbildningslinjer sker sent i Sverige, efter nio skolår eller vid sexton års ålder, i jämförelse med Västtyskland där motsvarande differentiering äger rum vid tio, i England, Frankrike och Nederländerna vid elva och i USA vid tolv års ålder. Sverige är också unikt såtillvida att det inte förekommer några inträdesprövningar för tillträde till högre utbildning (se tabell 11).

Åtskilliga aspekter av den svenska utbildningsstrukturen har mycket gamla rötter: den allmänna spridningen av en grundläggande utbildning (förmågan att läsa och skriva, elementära räknefärdigheter etc), den relativt ringa betydelsen av elitära privatskolor på sekundär nivå, den relativa frånvaron av speciella institutioner och utbildningslinjer på tertiär nivå för direkt förberedelse för toppositioner, och frånvaron av inträdesexamina till den högre utbildningen. Andra är resultatet av senare utvecklingstendenser: den långa sammanhållna obligatoriska skolgången, utvecklingen av en homogen och ”jämlikhetsbefrämjande” sekundär utbildningsnivå, den institutionella integrationen av teoretisk och mera direkt yrkesinriktad högre utbildning. Huruvida detta sista, som länge prövats i USA, och huruvida de förra kan ses mera som en effekt av de parlamentariska förhållandena än som följd av en extraordinär ökning av det nationella välståndet lagd till en äldre tradition med tonvikt på sammanhållen utbildning och strukturell integration, återstår att undersöka.

Hur effektiv har denna utbildningsstruktur varit i praktiken? Ett sätt att se på problemet är att överväga de effekter den högre utbildningens expansion haft för distributionen av privilegier bland olika klasser. På grund av svårigheten att bygga på internationella jämförande data begränsar vi oss här till svensk utbildningsforskning. (Grova mått på den sociala rekryteringen till högre studier har t ex knappast någon innebörd, givet den institutionella hierarki som är synnerligen viktig i vissa länder, och mera generellt därför att olika typer av högre utbildning leder till helt skilda positioner på arbetsmarknaden.)

Nyligen utförd forskning pekar på att skillnaderna mellan olika sociala klasser i fråga om rekrytering och examinationsfrekvens fortfarande är slående på universitetsnivån. Mer än en tredjedel av de övre klassernas barn fortsätter sina studier till dess de avlägger akademisk examen, jämfört med bara 4 procent för arbetarklassens. Om man ser till de yrkesinriktade prestigeutbildningarna på högskolenivå som leder till högt betalda yrkespositioner (juridik, medicin, odontologi) är motsvarande siffror 8 respektive 0,4 procent (Svensson 1977).

Tabell 10. Klassificering av utbildningssystem utifrån några strukturella karaktäristika

	Centralisering och standardisering av selektionsprocessen[a]	*Förekomst och relativ betydelse av privat utbildning*[b]	*Tidig formell differentiering och specialisering*[c]	*Elitistisk resurs-allokering*[d]
Hög	Belgien Finland Frankrike Nederländerna Sverige	Belgien Nederländema England USA	Belgien England Frankrike Nederländerna Västtyskland	England Västtyskland Finland USA
Medel	Australien England Västtyskland	Västtyskland Frankrike	Australien	Frankrike Nederländerna
Låg	Kanada USA	Finland Sverige	Finland Sverige USA	Sverige Skottland Israel

Noter: a. Viktiga faktorer är här förekomsten av stark central administration för planering och kontroll av systemet och förekomst och användning av centralt utarbetade prov etc. Se Hopper 1971. b. Skolor på uttalad social, etnisk eller konfessionell grund. Hög grad: 15 procent eller mer av det totala skolsystemet. Låg grad: mindre än 5 procent. Se Passow 1976. c. Hög grad: differentieringen äger rum före det sjätte skolåret. Låg grad: differentieringen äger rum efter det åttonde skolåret. Se Hopper 1971, Passow 1976. Fördelning av resurser till olika delar av det offentliga utbildningssystemet. d. Se Noonan 1976, s. 100 ff.

Effekterna av det relativt egalitära svenska utbildningssystemet på social rekrytering till högre utbildning tycks ha varit anmärkningsvärt begränsade. Söner och döttrar till andra klasser än arbetarklassen tycks i själva verket i betydligt högre utsträckning ha kunnat tillgodogöra sig resultaten av den snabba expansionen under 1960-talet inom den högre utbildningen.

Enligt de beräkningar som gjorts av Bengt Gesser, vilka senare kontrollerats och bekräftats, ökade antalet nyinskrivna studenter från arbetarklasshem med omkring 5 000 mellan 1953 och 1968, en förändring från 1 procent till 9 procent av åldersgruppen tjugoåringar i arbetarklassen, medan nyinskrivna från familjer i andra sociala klasser ökade med omkring 18 000, eller från 9 procent till 33 procent av tjugoåringar med denna sociala bakgrund (Gesser 1976:27). De grundläggande krafter som genererar och reproducerar ojämlikhet tycks således ha varit betydligt starkare än den politiska viljan till utbildningsreformer och jämlikhet.

Tabell 11. Procent av den relevanta skolpopulationen som deltar i inträdesprövningar. Ett urval av länder

	Från primär till sekundär nivå	Från sekundär till tertiär nivå (högre utb.)
Australien	x	100
Belgien	x	95
England	60	60
Finland	75	100
Frankrike	20	85
Kanada	x	x
Nederländerna	45	90
Nya Zeeland	x	98
Sverige	xx	xx
USA	x	x
Västtyskland	15	100

x. Inträdesprövningar förekommer, men enhetliga och jämförbara data existerar inte.
xx. Inträdesprövningar förekommer inte.
Källa: Passow m fl 1976, s. 222–226.

Ekonomisk-social fördelning och utjämning

Socialpolitik

På den sociala lagstiftningens område visar Sverige från sekelskiftet en viss eftersläpning i förhållande till de flesta länder på den europeiska kontinenten. I termer av första socialförsäkringslagstiftning var läget före första världskriget sådant att Tyskland, Danmark, Norge, Österrike och Storbritannien låg väl framme. På några punkter gällde det också för Australien och Nya Zeeland, där olycksfallsförsäkring och ålderspension kom mycket tidigt. Under mellankrigsperioden utvecklade Holland och Frankrike socialförsäkringar genom införande av sjukförsäkring och familjeförsäkring (1930 respektive 1928). Fördröjningen av ett allmänt försäkringsprogram i Sverige hänger samman med det sätt på vilket sådana program initieras. Både Sverige och Danmark avvek från det tyska mönstret med obligatoriska statliga försäkringsprogram och införde istället statligt stöd till frivilliga försäkringskassor, som hade startats och byggts upp sedan mitten av 1800-talet. Det mycket sena införandet av arbetslöshetsförsäkring i Sverige – 1934 – skedde också enligt principen med fackföreningsadministrerade och statsunderstödda arbetslöshetskassor. Programmet, som kallades Ghent-systemet, introducerades redan 1901 i Belgien. Den brittiska arbetslös-

hetsförsäkringen från 1911 som var både obligatorisk och täckte större delar av befolkningen påverkade inte den svenska lagstiftningen. Vid tidpunkten för den socialdemokratiska regeringsperiodens början, 1932, var Sverige fortfarande efter Tyskland, Danmark och Storbritannien, men före Norge, Finland och de icke-europeiska länderna. Se tabell 12.

Att gå in på de processer varigenom det svenska samhället förändrades under den socialdemokratiska perioden, och på vilka faktorer som bestämde dem, är en uppgift för kommande rapporter inom vårt projekt. Men ett par väsentliga aspekter på den socialpolitiska utvecklingen kan redan nu dras fram. Den ena är andra världskrigets vattendelande betydelse för omfattningen av den socialpolitiska satsningen. Den andra är den, delvis med kriget sammanhörande, sammansatta partipolitiska konstellationen där bakom.

Det länge mest omfattande statliga socialförsäkringssystemet i världen utformades i Storbritannien under krigsårens samlingsregering av en kommission under ledning av liberalen Beveridge. Efter kriget genomfördes det av Labour-regeringen, och samtidigt utvecklades liknande planer i flera andra länder. I Sverige företogs en viss socialpolitisk upprustning under 1930-talet, men i 1938 års statsverksproposition och remissdebatt signalerade regeringen en ”reformpaus”, av statsfinansiella skäl. Det var först krigsårens beredskapsmobilisering som visade på möjligheterna av en helt annan statlig ambitionsnivå. I sina *Minnen* uttalar Wigforss sin förvåning över den breda politiska enighet varmed det omfattande socialpolitiska programmet antogs efter kriget. Han berättar till och med att han och Per Albin ursprungligen varit beredda att lägga fram ett mera begränsat förslag i fråga om folkpensionerna. Den socialdemokratiska riksdagsgruppen gick dock på en mer ambitiös linje, som också fick högerns oreserverade stöd (Wigforss 1954, s. 304). Dock uppsköts 1946 års principbeslut i riksdagen om obligatorisk sjukförsäkring i två omgångar och trädde i kraft först 1955.

1937 års socialvårdskommitté, som arbetade hela 1940-talet och som utredde många av efterkrigstidens reformer, tillsattes på förslag av folkpartiet, även om den leddes av socialdemokraten Bernhard Eriksson (Erlander 1972, s. 273). En viktig beståndsdel i den nya synen på socialpolitiken var också att den senare kom att kopplas till ”befolkningsfrågan”, dvs nedgången i födelsetalen och faran för ”folk-död”. Två socialdemokrater gick här i bräschen (Myrdal & Myrdal 1934), men en enhällig riksdag begärde 1935 på dess grundval en statlig utredning, Befolkningskommissionen. Dess främsta inriktning skulle vara ”åtgärder, ägnade att befordra ökad äktenskapsbildning, framför allt i yngre åldrar, och en uppgång i nativiteten” (Thylin 1944, s. 374). En ny nedgång av nativiteten i början av kriget föranledde tillsättandet av ännu en befolkningskommission 1941.

Tabell 12. Tillkomst av sociallagstiftning i några länder

	Yrkesskadeförsäkr.	Sjukförsäkr.	Ålderspension	Arbetslöshetsförsäkr.
Australien	1907[a]	1945[a]	1900	1945[a]
Danmark	1898	1892	1891[a]	1907
Finland	1895	1892	1891[a]	1907
Frankrike	1947	1898	1910[a]	1905
Kanada	1914[a]	1971	1927	1941
Nederländerna	1901	1930	1913	1949
Norge	1894	1909	1936	1906
Nya Zeeland	1882	1939[a]	1898	1939[a]
Storbritannien	1897	1911	1908[a]	1911
Sverige	1901	1891[a]	1913	1934
Tyskland	1884	1883	1889	1927
USA	–	1965[a]	1939[a]	1935[b]
Österrike	1887	1888	1939[b]	1920

Noter: a. Begränsade i omfattning och/eller nivå.
b. Begränsade till arbetare i vissa branscher.

Källor: Gilbert 1970, Höjer 1952, Kaim-Caudle 1973, Kewley 1965, Nelson (red) 1953, Rimlinger 1971.

Vid sidan av vissa höjningar i bidragsnivån, har sedan dess det enda viktiga nya varit införandet av allmän tilläggspension (ATP), en fråga som dock ansetts ha haft stor betydelse i den ideologiska debatten sedan mitten av 1950-talet (Molin 1965). Denna debatt är dock inte på något sätt specifik för den svenska socialdemokratin. Ett nytt pensionssystem infördes i Västtyskland samma år som i Sverige och i stor utsträckning enligt samma principer. Den konservativa brittiska regeringen införde ett liknande system 1959 (Rimlinger 1971, s. 153, 178). (Inget av dessa båda system innebar dock tillskapandet av kollektiva fonder, vilka utgör det svenska systemets finansieringsform.)

Många analyser av socialpolitikens tillväxt har angett faktorer som ekonomisk utvecklingsnivå eller tillväxttakt som viktiga variabler tillsammans med politiskt system, ideologiska faktorer och liknande. Det finns två olika sätt att se på detta problem: ett är att studera andelen av BNP som används till sociala ändamål och ett annat är att studera andelen av de totala statliga utgifterna som används till sociala ändamål. Vi ska titta på de båda i tur och ordning.

Tabell 13. Sociala utgifter som procent av BNP, vissa år och vissa länder

	1913	1932	1938	1949	1954	1960	1965	1970
Australien				7	8	8	8,5	9
Danmark				9	11	11	12	16,5
Finland				9	10	9	10,5	13
Frankrike				13,5	18,5	13	15,5	14,5
Kanada		8	7	7	9	9	9,5	13,5
Nederländerna		10,5	8,5	8,5	9,5	11	15,5	14,5
Norge				8,5	9	9,5	11	15
Nya Zeeland				15	12,5	13	11,5	11,5
Storbritannien	4	12,5	11	11	10,5	11	12	14
Sverige	3,5	9,5	9,5	11,5	11,5	11	13,5	19
Tyskland[a]	5	23,5	–	17	19	15,5	16,5	17
USA	2	6	6,5	5	5,5	7	7	9,5
Österrike				14	17	15,5	17,5	19

Noter: a. efter 1945 Västtyskland.

Källor: Före 1949 kalkylerade från Forsman 1977, s. 30 ff och Musgrave 1969, 1949 och därefter *The Cost of Social Security*, ILO, 1952, 1958, 1976.

Den bild som tabellen visar är komplicerad, med exempel på långsam och snabb, på stabil och ojämn, på perioder av tillväxt och av relativ tillbakagång. Sverige tillhör tillväxtländema, men inte på något utmärkande sätt. Det har inte hänt något dramatiskt efter 1932, och 1965 är Sverige i en mellanposition bland de mest avancerade kapitalistiska länderna. Efter det har Sverige tagit ett stort kliv, framför allt beroende på utbyggnaden av sjukvården, och hamnat på andra plats. I början av 1970-talet har Sverige ett omvänt förhållande till Tyskland (vars siffror för 1932 dock är exceptionellt höga på grund av inflationen och den enorma sänkningen av BNP) och i förhållande till Storbritannien, ökat sitt försprång till USA, men behållit samma avstånd som tidigare till Nederländerna.

Den svenska staten har sedan gammalt anslagit en relativt stor andel av sin budget till sociala ändamål av olika slag. År 1890 gick omkring en tredjedel av de offentliga utgifterna till sociala ändamål, som kan jämföras med en femtedel och en fjärdedel för Storbritannien respektive USA, mindre än en tiondedel i Frankrike och en tredjedel i Tyskland 1913 (Forsman 1977, s. 36). Andelen var 1932 i Sverige cirka 45 procent, vilket 30 år senare, när Forsmans serier slutar, efter en tillväxtperiod efter kriget, hade ökat till 50 procent.

En annan, mer kvalitativ aspekt av socialpolitikens utveckling rör socialförsäkringarnas täckningsgrad i befolkningen eller nivån på de olika bidragen i olika länder. Genom att studera denna aspekt kan vi undvika risken att socialförsäkringsutgifter antingen går till begränsade delar av befolkningen eller har mycket låga nivåer. Ett sådant försök att sammanställa en indikator som tar hänsyn till täckningsgraden har utvecklats av Flora (1976, s. 25 ff).

Tabell 14. Flora-index för täckningsgraden hos socialförsäkringar 1900–1970[a]

	1900	1920	1930	1940	1950	1960	1970	Förändring 1930–1970
Danmark	10	30	38	87	87	88	90	+ 102
Finland	0	4	5	40	49	63	107	+ 52
Frankrike	4	7	10	32	52	75	89	+ 79
Nederländerna	0	25	38	42	45	105	108	+ 70
Norge	2	27	15	90	95	130	125	+ 110
Storbritannien	0	60	75	87	102	100	98	+ 23
Sverige	0	60	60	65	77	117	122	+ 62
Tyskland[b]	40	45	60	60	70	80	84	+ 24
Österrike	5	22	42	42	57	79	88	+ 46

Noter: a. Adderad och vägd procentandel av hur stor del av arbetskraften som täcks av resp. försäkring. Ålderspension har fått vikten 1,5, sjukförsäkring och arbetslöshetsförsäkring 1, yrkesskadeförsäkring 0,5. Frivilliga försäkringssystem har dividerats med 2,0. b. Efter 1945 Västtyskland.

Källa: Flora 1976, s. 27.

Denna figur ger en annan bild än den vi fått tidigare. Täckningsgraden var redan på 1920-talet mycket hög i Sverige i jämförelse med andra länder och det gäller fortfarande. Om man ser detta som ett mått på demokrati eller jämlikhet i fördelningen, betyder det att Sverige har en mycket lång tradition av statlig socialpolitik och att läget inte har förändrats på något avgörande sätt under den socialdemokratiska perioden. Den stora ökningen mellan 1950 och 1960 sammanhänger med införandet av den nya socialförsäkringen.

Skillnaden mellan socialförsäkringssystemets täckningsgrad och andelen av de offentliga utgifterna (tabellerna 11 och 12) illustrerar problemet att ett fulltäckande socialförsäkringssystem kan vara av begränsad ekonomisk betydelse. För Sveriges del t ex genomfördes den höga täckningsgraden redan under

1950-talet, medan kostnaderna inte märks förrän 1970. Å andra sidan är siffrorna för Österrike och Danmark relativt höga när det gäller kostnader 1970 men inte när det gäller täckningsgrad, medan motsatsen gäller för Norge.

Skattesystem

Det sätt på vilket de statliga utgifterna för socialförsäkringar finansieras påverkar naturligtvis också graden av ekonomisk jämlikhet och ojämlikhet. Ett grovt mått på skattesystemens omfördelande effekter, som också är tillgängligt för internationella jämförelser, är förhållandet mellan individuella inkomstskatter och indirekta skatter (inklusive konsumtionsavgifter och tullar). De förra är i regel progressiva och de senare regressiva, men det är ett mycket grovt mått eftersom graden av progressivitet respektive regressivitet varierar, och denna variation påverkar inte kvoten. Endast mycket stora skillnader kan därför tas som intäkt för olikheter i omfördelningseffekter i skattesystemen. Dessa effekter varierar också i betydelse, vare sig de är progressiva eller regressiva, beroende på det totala skattetrycket. Skattetrycket kan mätas i termer av andel av BNP. Utifrån dessa överväganden har vi beräknat omfördelningseffekterna och storleken på dessa effekter. De senare skall dock tolkas med yttersta försiktighet, eftersom felmarginalen i den första skattningen kommer att multipliceras.

Tabellen illustrerar två viktiga förhållanden. För det första hade Sverige mycket tidigt ett progressivt skattesystem, som skiljer sig framför allt från det i Belgien, Frankrike och Italien. Dess progressiva karaktär blir ännu mer uppenbar om vi tar hänsyn till progressiviteten i de direkta skatterna. Det visar sig vid en detaljerad jämförelse mellan Storbritannien och Sverige 1934–35 att den svenska skatteskalan har en ständigt ökande progressivitet medan den brittiska är J-formad (SOU 1936:18, s. 54, 118 ff).

För det andra har skattemängden förändrats drastiskt. År 1969 är den högst i Sverige, medan den före den socialdemokratiska epoken var lägre än i övriga nordeuropeiska länder. I detta avseende har Sverige förändrats avsevärt under de senaste 40 åren. Detta är troligen en effekt bl a av regeringsinnehavet, men i vilken utsträckning är inte klart. Hur mycket beror det t ex på den relativt krisfria expansionen i den svenska efterkrigsekonomin, som bevarade Sverige från kraven på drastiska nedskärningar av de offentliga utgifterna som ställdes av Internationella kreditfonden och Världsbanken som villkor för utlandslån? Det bör också påpekas att Norge, som uppvisar ett annat skattemönster, också styrdes av en socialdemokratisk regering 1935–40 och under efterkrigsperioden.

Tabell 15. Skattesystemens omfördelningseffekter i Europa och USA 1913–1969

	$\frac{\text{Individuella inkomstskatter (A)}}{\text{Indirekta skatter (B)}}$				$\frac{A}{B} \times \frac{A+B}{BNP}$ %	
	1913	1929	1961	1969	1929	1969
Belgien	0[a]	0,1[b]	–	0,7[c]	–	–
Danmark	0,9	1,4	–	0,8	10	24
Frankrike	0,1	0,2	0,3	0,3	2[d, e]	5
Italien	0[a]	0,1[b]	0,2	0,4	1[b]	7
Nederländerna	0,4	0,49	0,9	1,3	8	27
Norge	–	1,4	–	0,9	17	24
Storbritannien	0,6	1,1	1,0	1,0	12	22
Sverige	1,9	1,0	1,6	1,6[f]	8	47
Tyskland	1,0	0,9	0,6	0,7	10	20
USA	–	–	1,5	1,7[f]	–	28

Noter: a. Inga inkomstskatter förekom. b. 1927. c. Inte helt jämförbar med övriga siffror på grund av osäkerhet i beräkningen av de individuella inkomstskatterna. d. Inte helt jämförbar på grund av att nationalinkomsten har beräknats från index för både NI och priser. e. Nationalinkomsten har använts i stället för BNP. f. 1968.

Källor: För 1913 och 1927 SOU 1936:18, s. 174 ff, för 1961 Musgrave 1969, s. 172, och för 1969 Mennel 1971, s. 209. BNP-uppgifterna för 1913, 1929 och 1961 från *The Fontana Economic History of Europe* 6, (I och II) 1976, s. 743–747, s. 86 och s. 722.

Varning: Kvoten mellan de individuella inkomstskatterna och de indirekta skatterna indikerar bara skilda grader av progressivitet respektive regressivitet, och man kan inte hävda att en kvot under 1 nödvändigtvis är regressiv, eftersom de progressiva effekterna av inkomstskatten kan vara starkare än de regressiva effekterna av den indirekta beskattningen.

Betraktat i ett internationellt perspektiv framstår det politiska sammanhanget för skattemängdens utveckling som komplicerat och svårtolkat. I själva verket är det först efter 1965 som Sverige skiljer ut sig från flertalet västländer. Men detta sker tillsammans med Danmark, Nederländerna och Norge. I dessa länder försiggår denna utveckling delvis under borgerliga och socialdemokratisktborgerliga koalitionsregeringar, och i Sverige mattas de tidigare årtiondenas borgerliga skatteopposition betydligt. Å andra sidan fick t ex folkfrontsregeringen i Finland och socialdemokratins regeringstillträde i Västtyskland inga liknande effekter på den offentliga sektorn.

Tabell 16. Offentliga inkomster i procent av BNP 1950–1970

	1950		1960		1965		1970	
	Skatter	Övriga	Skatter	Övriga	Skatter	Övriga	Skatter	Övriga
Belgien			25,5	1,1	30,0	0,7	34,3	0,7
Danmark	19,8	1,9	25,3	2,2	30,9	0,5	41,5	0,3
Finland	27,8	2,5	27,5	4,1	303,7	2,8	33,4	2,6
Frankrike	30,2	2,4	33,4	0,6	36,0	1,6	35,9	2,1
Italien			27,0	2,8	28,9	2,6	30,1	2,5
Japan			18,3	2,3	18,7	2,0	20,1	1,8
Kanada	21,4	2,7	24,6	3,4	27,3	0,8	33,2	2,0
Nederländerna	30,3	2,7	30,4	3,0	34,3	2,5	39,3	4,7
Norge			32,0	2,5	33,8	3,9	39,5	3,6
Storbritannien	33,1	0,4	27,3	2,3	30,6	2,4	38,0[a]	3,2
Sverige	22,0	3,9	30,7	4,1	36,1	3,1	40,8	5,2
USA	23,9	0,1	27,5	0,0	24,9	3,1	29,1	1,3
Västtyskland	30,1	1,4	33,9	2,0	32,6	3,0	36,0	3,0
Österrike	27,8	0,2	30,5	0,9	34,3	0,6	36,2	0,5

Not: a. 1972 hade siffran gått ner igen, till 34,7.
Källa: National accounts of OECD countries.

Sammanfattningsvis var Sverige sent när det gällde att introducera lagstiftning på socialförsäkringsområdet, framför allt i förhållande till Tyskland, Danmark och England. Inte heller under senare år har Sverige innehaft någon pionjärställning på lagstiftningsområdet. Samtidigt har dock Sverige haft en lång tradition av relativt stor andel statliga utgifter till den sociala sektorn och en allmän täckning i socialförsäkringsprogrammen, när de väl infördes. Med den ökande andelen offentliga utgifter och den ökande nationalinkomsten utvecklades också ett omfattande, men knappast exceptionellt, socialpolitiskt välfärdssystem. Dess politiska framväxtprocess framstår redan nu som betydligt mer sammansatt än den gängse ideologiska historieskrivningen.

Inkomstfördelning

Till att börja med måste vi påpeka beträffande inkomstfördelningen att svårigheterna att skapa mått för internationella jämförelser till stor del fortfarande är olösta och alltför ofta helt enkelt förbisedda. De olika fördelningsmått som brukar användas – Lorenz-kurvor, Gini-index, inkomstandelar i olika percentiler osv – utgår alla från relationer mellan inkomstmått som sällan är lika i de olika ländernas inkomststatistik. Det gäller de mått som rör inkomsttagarna och det mått som rör den sammanlagda inkomsten. Detta är

ett problem inte bara i de mest uppenbara fallen – vilket dock inte har hindrat en del dumdristiga vetenskapsmän att redovisa till synes exakta mått på fördelningar (t ex Paukert 1973) – dvs länder med en stor jordbrukssektor, dålig offentlig statistik, och massiv skatteflykt.

Förhållandet mellan måtten för inkomsttagarna och inkomsterna påverkas naturligtvis alltid av vilka kriterier som använts när man samlat in statistiska uppgifter om dem. Dessa kriterier bestäms i allmänhet av de olika nationella skattelagstiftningarna, folkräkningar eller speciella nationella skatteundersökningar. På detta sätt har det skapats mycket olika mått. Detta leder till att vad de internationella jämförelserna oftast säger inte innebär mer än att t ex fem procent av en speciell grupp inkomsttagare i land A har *x* procent av inkomsterna i det landet, och att fem procent av en annan grupp inkomsttagare i land B får *z* procent av de sammanlagda inkomsterna i detta land. Denna typ av jämförelser har begränsat värde. I allmänhet kan man dock säga att ju generösare kriteriet är för att en person skall anses som inkomsttagare, ju högre kommer det statistiska måttet på jämlikhet att bli. Och ett inkomsttagarmått som utgår från hushåll tenderar att verka mer ojämlikt än ett som utgår från individer.[13]

Om en presentation i tabellform alltså vore förledande" exakt, verkar ändå Sverige vid mitten av 1970-talet ha den mest jämlika inkomstfördelningen i västvärlden. Särskilt gäller detta inkomster efter skatt (Schnitzer 1974, Uusitalo 1975). Det är också fallet om vi jämför inkomsterna för företagsledare och arbetare i samma bransch. En skattning anger sålunda att inkomsten efter skatt hos ledare av större företag (årsomsättning mer än 90 miljoner pund), i Frankrike 1975 i förhållande till medelinkomsten för franska lönearbetare var 22:1, medan motsvarande siffror för Storbritannien var 5,7:1 och för Sverige 4,7:1. (*Vision* febr. 1976) En annan skattning anger att förhållandena i Sverige och Norge är likartade, medan Finland påminner om Storbritannien, och Holland, Västtyskland och Schweiz närmar sig de franska siffrorna (*Veckans Affärer* nr 15 1974).

Hur och när skapades denna relativt jämlika fördelning av inkomster i Sverige? Svar: vi vet inte riktigt, ännu.

Vi måste dock avliva en myt i detta sammanhang. Myten, som skapades av den amerikanske ekonomen Robert Solow 1960, har spritts vidare av Wilensky (1975, s. 73) och av Hewitt (1977, s. 462 n) lyder: "Sverige hade 1935 den mest ojämlika inkomstfördelning vi noterat (dvs jämfört med Holland, Storbritannien och Västtyskland) och slutade 1954 med en av de mest jämlika." (Solow 1960, s. 113, vår översättn.) Slutsatsen är helt utan stöd, eftersom

de siffror den baserar sig på är helt ojämförbara. De svenska siffrorna härrör från Bentzel (1953), vars mycket noggranna studie täcker nära 100 procent av de totala inkomsterna och inkomsttagarna, medan motsvarande statistiska material för andra länder omfattar mellan 79 och 86 procent av inkomsterna och mellan 80 och 98 procent av inkomsttagarna. (Dessa siffror finns redovisade med detaljerade kommentarer i Solow's källmaterial, *Economic Survey of Europe in 1956*.) Kuhnle (1976), som gör historiska jämförelser av inkomstfördelningen i de nordiska länderna, har samma problem, eftersom även dessa uppgifter baserar sig på ojämförbara enheter för inkomster och inkomsttagare.

Trots detta kan man hävda att utvecklingen av inkomstfördelningen i Sverige under de senaste 40 åren följer ett internationellt mönster. En viktig förändring mot en jämlikare inkomstfördelning ägde rum från slutet av 1930-talet till slutet av 1940-talet (Bentzel 1953). Denna utveckling upphörde under 1950-talet, och för män i de aktiva åldrarna även under 1960-talet, men för totalsiffrorna skedde en utjämning på grund av den ökade förvärvsfrekvensen bland kvinnor (Spånt 1976, s. 104).

Löneandelen, kvoten mellan löner och industrins totala inkomster, i Marx' värdetermer $v/(s+v)$, ökade också mellan slutet av 1930-talet och slutet av 1940-talet, och rörde sig sedan kring samma värde till 1960. (Phelps Brown 1968, appendix 3) En viktig omfördelning av inkomster äger rum via skattesystemet och socialförsäkringssystemet, men de lämnar fortfarande tre fjärdedelar av den ursprungliga före-skatt-ojämlikheten oförändrad (Spånt 1976, s. 209).

Samma ojämlikhetsskapande mekanismer som i den övriga västvärlden tycks ha fungerat i det socialdemokratiska Sverige, men det är troligt att den svenska parlamentariska situationen har inneburit omfördelning via skattesystemet.

I stället för slutsatser

Läsaren varnades redan i början att inga definitiva svar skulle ges som läsarbelöning. Det vi nu kan säga är följande: Den nutida svenska "välfärdsstaten" synes ha mycket gamla rötter, åtminstone i vissa avseenden tillbaka till tiden innan socialdemokratin fick någon större politisk betydelse överhuvudtaget. Våra resultat reser starka tvivel på den parlamentariska hypotesen, på antagandet att fyra årtionden av socialdemokratisk regering har haft en avgörande betydelse för de relativa mått av jämlikhet och välfärd som finns i Sverige idag. I stället tenderar de att ge stöd åt klasshypotesen, att tidigare klassrelationer reproducerats snarare än omvandlats av den parlamentariska situationen 1932–

76. Det vi funnit understryker också den allvarliga svagheten i korrelationslogiken, i att bara titta på samband utan historiskt tidsperspektiv, för att förklara framväxten av olika samhällsmönster. Vidare pekar det på den akuta nödvändigheten av ett mycket mer kritiskt tillvägagångssätt än vad som nu är förhärskande för att lösa problemen med tillförlitliga internationella jämförelser.

Begränsningarna i den här översikten måste också betonas. Vi kan inte påstå oss ha gjort klasshypotesen till en tes bortom varje rimligt tvivel. Vad vi har gjort är snarare att vi har visat den fruktbar för fortsatta undersökningar. Många viktiga aspekter av både jämlikhet och välfärd och av det svenska samhället som helhet har inte alls berörts här. Vad gäller de områden vi tagit upp kan vi inte hävda att vi tittat på alla viktiga indikatorer. Dessutom är det en del variabler som vi berört men inte fått något tillfredsställande grepp om, på grund av ännu olösta problem med internationell jämförbarhet. Så är fallet med inkomst- och förmögenhetsfördelning. Allt detta gör att vi helhjärtat instämmer i vetenskapliga avhandlingars klassiska slutsats: mer forskning behövs.

De ovannämnda reservationerna hänför sig alla till begränsningar i den här speciella rapporten som exempel på en form av undersökning. Men det är också nödvändigt att gå utöver den formen. Den är en sorts jämförande statik. Vi jämför svenska förhållanden med dem i andra länder vid två olika tidpunkter. Ett kvalitativt nytt steg blir att gå in på mekanismerna i den kausala *dynamiken*, dvs att reda ut de olika krafter och processer som har fört Sverige och de andra länderna från den första till den andra tidsperioden.

Den sociala dynamiken: tre dimensioner

Till sist ska vi då kort peka på tre dimensioner i orsaksdynamiken, vilka redan nu ter sig betydelsefulla och nödvändiga att gå in på. Den ena är den nationella ekonomins utveckling och dess placering i det internationella ekonomiska systemet. Givet ett visst mönster av sociala relationer förefaller det rimligt att anta att ekonomisk tillväxt, utvecklingen av tillgängliga resurser, är en viktig del av den process som bestämmer utvidgning, stagnation eller inskränkning av social service. Härvidlag framstår Sverige som helt unikt med avseende på nationalproduktens tillväxt per invånare under det senaste århundradet.

Tabell 17. Nationalprodukt per capita 1960. Index 1860 = 100

Belgien	308	Italien	306	Nederländerna	235	Sverige	804
Danmark	447	Japan	655	Schweiz	343	Tyskland[a]	345
Frankrike	356	Kanada	344	Storbritannien	253	USA	398

Not: a. Efter 1945 Västtyskland. *Källa:* Kuznets 1964, s. 138–139.

På hundra år har alltså den svenska nationalprodukten per invånare drygt åttadubblats. De tidiga uppskattningarna av nationalprodukten i till stor del agrara samhällen, med betydande självhushållning, rymmer naturligtvis avsevärda felmarginaler, men skillnaden mellan Sverige och de andra länderna är så stor att Sveriges topplacering omöjligen kan ifrågasättas.

Den ekonomiska utvecklingen kan inte härledas ur någon speciell socialdemokratisk politik. Efter det industriella genombrottet hade Sverige under årtiondena närmast före första världskriget en extremt snabb ekonomisk tillväxt och under 1920- och 1930-talen hade vårt land en ökning av industriproduktiviteten som klart överträffade de stora industrinationernas (Phelps Brown 1968, s. 313 och appendix 3). År 1938 tycks Sverige ha nått fram till den tillsammans med Storbritannien högsta per capita-inkomsten i Europa. Utanför världskrigets härjningar hade Sverige 1950 kommit att klart inta den första platsen (Bunte & Jörberg 1977, tabell 59).

Vilken roll har det svenska kapitalets snabba tillväxt och internationella konkurrenskraft spelat för SAP:s handlingsutrymme och val av handlingsalternativ i olika situationer? Vad har de betytt för den socialdemokratiska arbetarrörelsens egna upptagande av tillväxt- och rationaliseringsideologin? Vilken inverkan har den socialdemokratiska regerings- och fackföreningspolitiken haft på kapitalets expansion? Vilken inrikespolitisk betydelse har det internationella ekonomiska beroendet haft för en rik, exportinriktad småstat? Vilka effekter har kapitalets ekonomiska styrka haft på borgerlighetens politiska och fackliga agerande?

En annan dimension, som förefaller ha varit betydelsefull men som är mycket svårare att få grepp om, är effekterna av internationella politiska konjunkturer. Det finns en slående samtidighet mellan å ena sidan större socialdemokratiska framstötar i Sverige och å andra sidan internationella vågor av politisk radikalisering.

Åtminstone tre sådana perioder kan urskiljas. För det första offensiven i mitten av 1930-talet, centrerad kring en expansiv ekonomisk politik för sysselsättning och jordbruksstöd, politiskt uttryckt i det socialdemokratiska regeringsövertagandet 1932 och kohandeln med bondeförbundet 1933, som bröt den borgerliga fronten. Denna politik hade sina direkta motsvarigheter i Danmark och Norge och sammanföll med The New Deal i USA och den franska folkfronten. I budgetpropositionen 1938 signalerade regeringen ett stopp för fortsatta reformförsök. På hösten 1938 inbjöd Wigforss och Per Albin Hansson i uppmärksammade tal ”näringslivet” till samarbete för kapitalets och arbetets förment gemensamma intressen. Det året föll folkfronten sönder i Frankrike, och ”den nya given” planade ut.

Efter vändningen i andra världskriget radikaliserades den svenska socialdemokratin, liksom världen i övrigt. ”Skördetiden” ansågs vara inne, nya progressiva beskattningsformer, utvidgade socialpolitiska reformer och statlig reglering av näringslivet fördes fram. Men med kalla kriget vände också de inrikespolitiska vindarna. Kvarlåtenskapsskatten slopades, planeringsplanerna lades åt sidan och efterträddes av torsdagsklubben, Harpsundsöverläggningar och andra närmanden till storföretagen. Den nya koalitionen betecknade, till skillnad från den första, SAP:s glidning åt höger snarare än bf:s åt vänster.

1960-talets internationella radikalisering kom också till uttryck i socialdemokratisk inrikespolitik, först och främst i kampanjen för ”ökad jämlikhet”. Den rann snart ut i sanden, men efterträddes under 1970-talet av en ny offensiv som framför allt drevs från LO, säkert bl a en effekt av strejkrörelsen på den nya LO-ledningen. Nya lagar om anställningstrygghet och medbestämmande infördes. Med idén om löntagarfonder aktualiserades inom socialdemokratin frågan om äganderätten till produktionsmedlen för första gången på många årtionden. Den framstöten stoppades (definitivt eller tillfälligt?) av valnederlaget 1976, med efterföljande självkritik av Gunnar Nilsson för att LO gått för självständigt fram och den pågående teknokratiska urvattningen av Meidners redan från början typiskt teknokratiska löntagarfondsförslag. Ungefär samtidigt har också den internationella vinden vänt, redan i och med den isolerade studentrörelsens sönderfall i länder som USA och Västtyskland, med den nedbrytande, till synes ändlösa ekonomiska krisen i England, ”eurokommunismens” stagnation i Italien och vänsterunionens splittring och nederlag i Frankrike.

Genom vilka mekanismer bildas internationella politiska konjunkturrörelser? Har de någon egen, specifik verkningskraft på politiken i enskilda länder, eller är de bara en samling samtidiga men i frågan om påverkan isolerade nationella utvecklingstendenser? Hur har den svenska politiken kommit att uppvisa ovannämnda internationella samstämmighet? Har konjunkturvågorna utomlands påverkat den svenska inrikespolitiken? I så fall hur och på vilka vägar?

En av dessa internationella konjunkturer framstår som särskilt viktig och som allvarligt bortglömd i gängse föreställningar: andra världskriget och den efterföljande fredskonjunkturen. Kriget innebar i både krigförande och icke-krigförande länder en enorm ekonomisk-social mobilisering av alla resurser, som efterkrigstidens (oväntade) ekonomiska utveckling möjliggjorde en fredlig fortsättning av. Partipolitiskt-ideologiskt kan det sägas att 1930-talet inledde en ny epok i Sverige, men i realekonomiska termer framstår snarare

andra världskriget som den stora vattendelaren i samhällsutvecklingen. Vi har redan sett hur det först var beredskapsmobiliseringen som öppnade möjligheterna för en omfattande socialpolitisk expansion, för en statlig ambitionsnivå som tidigare förefallit de ledande socialdemokratiska politikerna omöjlig. På samma sätt förhåller det sig med arbetslösheten. Många vackra ord har sagts om 1930-talets sysselsättningspolitik, men faktum är att efter det att den internationella krisen rasat över låg den registrerade arbetslösheten i Sverige 1936–40 på omkring 10 procent av fackförbundens medlemmar, dvs på samma nivå som 1923–30 (Öhman 1970, s. 186).[14] Den moderna sysselsättningsnivå som missvisande (vilket Låginkomstutredningen klargjorde) kallats ”full sysselsättning” uppnåddes först under andra världskriget. Liknande förskjutning av sysselsättningsnivån skedde i andra utvecklade kapitalistiska länder.

Den tredje uppenbara dimensionen i den sociala dynamiken är naturligtvis den inhemska klasskampen och politiken. Hur det nu än är med de internationella konjunkturernas förklarande betydelse, opererar och utkämpas de alltid i specifika nationella sammanhang. Där tar de inte bara olika former, utan de kan också, beroende på det nationella styrkeläget, ge mycket olika resultat. Trots radikaliseringen av arbetarklassen också där ledde 1930-talskrisen i England till Labourpartiets splittring och en konservativ regering och i Tyskland till fascismens seger.

Men det förefaller som om den inhemska politiska dynamiken i Sverige under socialdemokratin inte bör ses i de traditionella termerna av olika slag; varken som en rak, reformistiskt samhällsomdanande linje eller som en samhällsbevarande punkt, och inte heller som en osammanhängande mängd idéer, debatter, förhandlingar, val, lagar och avtal. Det synes mycket mer fruktbart att uppfatta den som *en kedja av reformistiska och administrerande konjunkturer.* Om detta visar sig hållbart blir bl a följande frågor centrala: Vilka faktorer skapade öppningar för och tryck på de socialdemokratiska offensivperioderna, i relation till både kommunistiska och borgerliga alternativ liksom till det helt övervägande rent administrerande alternativet? Vad avsågs med framstötarna, hur pass klara och medvetna var de, hur sattes de i verket? Vilka krafter och förhållanden stoppade dem och hur? Kan man skönja en trend bakom konjunktursvängningarna upp och ner? I så fall vilken?

Från samhällsvetenskaplig synpunkt är allt detta ingen uppgift för en beskrivande historiografi (enbart), utan (framför allt) en fråga om hur och i vilken utsträckning ett samhälles utveckling kan fångas av något av de grundläggande bestämningsmönster som samhällsvetenskapen upptäckt/producerat. Med andra ord, lämpligen avslutande den här artikeln med frågetecken, ved-

erlägger Sverige under socialdemokratin den klassiska traditionen av samhällsvetenskaplig determinism? Om inte, vilken teori kan bäst förklara vad som hände? För marxister blir frågan: kan den historiska materialismens teori om kapitalismen och klasskampen under den förklara vad som skedde i Sverige under socialdemokratin?

Noter

1. Ett liknande påpekande görs t ex av Carrier-Kendall 1977, s. 28. Det finns också på området studier av en helt annan typ, såsom Flora 1976, Kaim-Caudle 1973, Rimlinger 1973.

2. Det besvärliga problemet med internationellt jämförbar statistik om inkomstfördelning (se vidare nedan i artikeln) behandlas lättvindigt av Hewitt (1977), och hans artikel innehåller en del andra tekniska egendomligheter. Så räknas t ex USA två gånger – som helhet och som en del av det (Puerto Rico). Sydafrika inkluderas, trots att det verkar uppenbart att graden av socialdemokratisk parlamentsrepresentation är mycket mindre betydelsefull än det faktum att den överväldigande delen av befolkningen är utesluten från varje lagligt politiskt deltagande. Eftersom författaren inte gör någon åtskillnad mellan socialdemokratiska regeringar (minoritets- eller koalitions-) och stark socialdemokratisk parlamentarisk opposition, är motiveringen för att utesluta kommunistiska partier tvivelaktig. Kommunistisk parlamentarisk styrka skulle likaväl kunna tänkas ha en välfärdspolitisk inverkan som en socialdemokratisk opposition. Om de inräknades skulle värdena på förklaringsvariabeln, socialistisk parlamentarisk styrka, bli betydligt högre för Finland, Frankrike och Italien. Allt detta förefaller verka i samma riktning, att synbarligen stärka Hewitts statistiska samband.

3. Undantagen var försvarslöshetsstadgan, som det hänvisades till under Sundsvallsstrejken 1879 och som avskaffades 1885, samt tjänstehjonsstadgan, som fortsatte att tillämpas i den agrara sektorn.

4. Det s k Taff Vale-fallet innebar att järnvägsmännens fackförbund dömdes att betala 23 000 pund i skadestånd till Taff Vale-bolaget med hänvisning till att strejkvakter på initiativ av fackförbundets generalsekreterare placerats ut vid järnvägsstationerna i samband med en strejk 1900. Domen avkunnades trots att konflikten bilagts redan efter elva dagar. Högsta domstolen upphävde den, men överhuset bekräftade i juli 1901 det ursprungliga utslaget. Därmed stod det klart att skadestånd hade att betalas ur fackföreningarnas fonder för de skador som de fackliga funktionärerna genom sin aktivitet ansågs förorsaka. Som ett resultat av domen ökade fackföreningsrörelsen kraftigt sitt stöd för det nybildade Labourpartiet. Se t ex Pelling 1971, s. 213–215.

5. Socialistlagen riktades mot föreningar, fackliga kassor och trycksaker som ansågs stödja socialistiska syften. Lagen gav polisen befogenhet att förklara fackföreningar illegala, vilket också hände i utomordentligt stor omfattning. Sålunda förbjöds redan efter några veckor sjutton nationella fackförbund (Mehring 1976, Fricke 1976).

6. Den innehöll också bestämmelser om arbetsgivarnas rätt att leda och fördela arbetet och att fritt anta och avskeda arbetare, och om huvudorganisationernas ansvar för de anslutna förbunden. Detta system kompletterades av en permanent skiljedomstol (Schiller 1977, s. 14).

7. Dessa tal baseras på procentandelen fackföreningsmedlemmar med hänsyn till arbetarantalet inom industri, handel och transport och kommunikation. Talet för Tyskland beräknas utifrån en uppskattning av arbetarantalet 1905 istället för 1895, vilket är fallet i källan (*Tredje internationella berättelsen över fackföreningsrörelsen 1905,* 1907, s. 4; för Norge se *Fackföreningsrörelsen II*, 1912, s. 65, 85).

8. Uppskattning baserad på den ekonomiskt aktiva befolkningen i extraktiv industri, tillverkningsindustri, byggnads- och anläggningsverksamhet samt transport och kommunikation *(European Historical Statistics* 1975). I USA var 10 procent av de icke-agrikulturellt anställda organiserade 1910 (Wolman 1936, s. 116).

9. För en utförlig teoretisk behandling av statsapparatens klasskaraktär, se Therborn 1978. Jfr synen på politiken och staten hos de tidiga sociologerna, Therborn 1976, kap. 4.

10. Ytterligare 11 procent av de italienska deputerade var andra fria yrkesutövare, Graziano 1977, s. 287.

11. Uppställningen är baserad på Bailey 1975, Smith 1960, Westerhult 1965, Martin & Wilson 1969.

12. Proposition 1973:129, s. 125.

13. Enligt vår uppfattning utgör de mycket olika data som Lydall 1968) använder ingen adekvat grundval för jämförelser mellan länder. Lydall är dock mer försiktig än andra på området, och han redovisar skillnaderna mellan de olika nationella källorna (s. 145–147 och tabellnoterna i appendix 7).

14. Hur mycket ”kohandelsregeringens” politik i verkligheten betydde för sysselsättningens återgång till normal mellankrigsnivå och hur mycket som berodde på den internationella krisens vändning, på The New Deal och på den tyska upprustningen (viktig svensk exportmarknad) får tills vidare lämnas därhän. Men det är anmärkningsvärt att det uppenbarligen fanns ett outnyttjat utrymme för en mer expansiv, mer sysselsättningshöjande svensk ekonomisk politik på 1930-talet. Samtidigt som en tioprocentig arbetslöshet var det resultat som uppnåddes hade Sverige ett överskott i sin bytesbalans, bl a på grund av den svenska kronans undervärdering i förhållande till pundet (Södersten 1970, s. 118–119).

Litteraturförteckning

Annuaire Statistique de Belgique 1929–30. Bryssel.

Arbetsstatistik A:5. Kollektivaftal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige III. Stockholm 1911.

Bailey D. (1975), ”The Police and Political Development in Europe” i Tilly Ch. (red.) *The Formation of National States in Western Europe.* Princeton.

Bentzell R. (1953), *Inkomstfördelningen i Sverige.* Uppsala.

Blondel J. (1973), *Comparative Legislature.* Englewood Cliffs.

Braun K. (1950), *The Right to Organise and its Limits.* Washington.

Brubacher J.S. (1966), *A History of the Problems of Education.* New York.

Canosa R. (1976), *La polizia in Italia dal 1945 a oggi.* Bologna.

Carrier J. and Kendall J. (1977), ”The Development of Welfare States. The Production of Plausible Accounts”, *Journal of Social Policy*, vol. 6, del 3:271–290.
Cipolla C. (1970), *Utbildning och utveckling.* Lund.
Cipolla C. (red. 1976), *The Fontana Economic History of Europe,* vol. 6:1–2.
Clegg H.A., Fox A. & Thompson A.F. (1964), A *History of British Trade Unions.* Oxford.
Cutright Ph. (1965), ”Political Structure, Economic Development, and National Social Security Programs”, *The American Journal of Sociology 1964–65,* vol. 70:537–550.
Cutright Ph. (1967 a), ”Inequality: A Cross-National Analysis”, *American Sociological Review*, vol 32:562–578.
Cutright Ph. (1967 b), ”Income Redistribution: A Cross-National Analysis”, *Social Forces,* vol 46:180–190.
Demographic Yearbook 1974–1975. New York.
Dogan M. (1967), ”Les filières de la carrière politique en France”, *Revue française de sociologie*, vol VIII, nr 4:468–492.
Economic Survey of Europe in 1956. Genève 1957.
Erlander, T. (1972), *1901–1939.* Stockholm.
European Historical Statistics. Mitchell B.R. (red.) London 1975.
Fackföreningsrörelsen I. Sverige. Stockholm 1912.
Fackföreningsrörelsen II. Utlandet. Stockholm 1912.
Flora P. (1976), *On the Development of the Western European Welfare States.* Paper presenterat vid IPSA-kongressen i Edinburgh 1976.
Forsman A. (1977), ”Den offentliga sektorn i långsiktigt perspektiv. Den internationella utvecklingen”. *Den offentliga sektorns expansion. Teori- och metodproblem*. Stockholm.
Fricke D, (1976), *Die deutsche Arbeiterbewegung 1869–1914*. Östberlin.
Galenson W. (1968), ”Social Security and Economic Development: A Quantitative Approach”, *Industrial and Labor Relations Review*, vol 21:599–569.
Galloway G.B. (1961), *History of the House of Representatives*. New York.
Gesser B. (1976), ”Skolsystem och social skiktning” i Lundberg S., Selander S. & Öhlund U. *Jämlikhetsmyt och klassherravälde*. Lund.
Gilbert B.B. (1970), *British Social Policy 1914–1939*. London.
Graziano L. (1977), ”La crise d’un régime libéral-démocratique: L’Italie”, *Revue française de science politique*, vol 27:259–289.
Hewitt Ch. (1977), ”The Effect of Political Democracy and Social Democracy on Equality in Industrial Societies: A Cross-National Comparison”, *American Sociological Reveiw*, vol 42:450–464.
Hopper E. (1971), ”A Typology for the Classification of Educational Systems”, i Hopper E. *Readings in the Theory of Educational Systems.* London.
Höjer K.J. (1952), *Svensk socialpolitisk historia.* Stockholm.
Jackman R.W. (1974) ”Political Democracy and Social Equality: A Comparative Analysis”, *American Sociological Review*, vol 39:29–45.
Johansson E. (1977), *The History of Literacy in Sweden. In comparison with some other countries*. Umeå.
Järbe B. (1975), *Polisen i Stockholm förr och nu.* Stockholm.
Jörberg L. and Krantz O. (1976), ”Scandinavia 1914–1970”, i Cipolla C. (red.) *The Fontana Economic History of Europe.* Vol 6:2. London

Kaim-Caudle P.R. (1973), *Comparative Social Policy and Social Security: A Ten Country Study.* London.
Kendall W. (1975), *The Labour Movement in Europe.* London.
Kewley T.H. (1965) *Social Security in Australia.* Sydney.
Kuhnle S. (1976), *Social Inequality in the Nordic Countries 1859–1970: A Data Report.* Sociologiska institutionen vid Universitetet i Bergen. Stencil.
Kuznets S. (1964), *Postwar Economic Growth.* Cambridge (USA).
Lydall H. (1968), *The Structure of Earnings.* Oxford.
Martin J.P and Wilson G., *The Police: A Study in Manpower.* London.
Mehring F. (1976), *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie. Band II.* Östberlin.
Mennel A. (1971), *Die Steuersysteme in EWG-Staaten, EFTA-Staaten und den USA.* Berlin.
Molin B. (1965), *Tjänstepensionsfrågan.* Göteborg.
Molt P. (1963), *Der Reichtag vor der improvisierten Revolution.* Köln och Opladen.
Musgrave R.A. (1969), *Fiscal Systems.* New Haven & London.
Myrdal A. & Myrdal G. (1934), *Kris i befolkningsfrågan.* Stockholm.
Nelson G.R. (red.), (1953), *Freedom and Welfare: Social Pattern in the Northern Countries of Europe.* Köpenhamn.
Noonan R.D. (1976), *School Resources, Social Class and Student Achievement.* Stockholm.
Passow H., Noah H.J., Eckstein M.A. & Mallea J.R. (1976), *The National Case Study: An Empirical Comparative Study of twenty-one Educational Systems.* Stockholm.
Paukert, F. (1973), "Income Distribution at Different Levels of Development: A Survey of Evidence", *International Labour Review*, vol 108:97–125.
Pelling H. (1963), *A History of British Trade Unionism.* Harmondsworth.
Pelling H. (1971), *Origins of the Labour Party.* Oxford.
Phelps Brown E.H. (1968), *A Century of Pay,* London, Melboume, Toronto & New York.
Proposition 1973:129.
Putnam R.D. (1975), "The Political Attitudes of Senior Civil Servants in Britain, Germany, and Italy", i Dogan M. (red.) *The Mandarines of Western Europe.* New York, London, Sydney & Toronto.
Rimlinger G. (1971), *Welfare Policy and Industrialization in Europe, America and Russia.* New York & London.
Rimlinger G. (1977), "Labor and the Government: A Comparative Historical Perspective". *The Journal of Economic History.* Mars 1977.
Saul K. (1974), *Staat, Industrie, Arbeiterbewegung im Kaiserreich 1903–1914.* Düsseldorf.
Schiller B. (1967), *Storstrejken 1909.* Göteborg.
Schnitzer M. (1974), *Income Distribution.* New York, Washington & London.
Shorter E. and Tilly Ch. (1974), *Strikes in France 1830–1968,* Cambridge, London & New York.
Sjöstedt C.E. & Sjöstrand W. (1969), *Skola och undervisning i Sverige och andra länder.* Stockholm.
Sköld L. and Halvarsson A. (1966), "Riksdagens sociala sammansättning" i *Samhälle och riksdag* vol I. Stockholm.
Smith B. (1960), *Police Systems in the United States.* New York.
Solow R.M. (1960), "Income Inequality Since the War", i Freeman R. (red.) *Post-War Economic Trends in the United States.* New York.
SOU 1936:18. Undersökning rörande det samlade skattetrycket i Sverige och utlandet. Stockholm.

Spånt R. (1976), *Den svenska inkomstfördelningens utveckling.* Uppsala.
Svensson A. (1977), *Jämlikhet och högskoleutbildning.* Göteborg
Södersten, B. (1970), Per Albin och den socialistiska reformismen", i G. Fredriksson, D. Strand & B. Södersten, *Per Albin-linjen.* Stockholm.
Taft Ph. & Ross Ph. (1969), "American Labor Violence: Its Causes, Character and Outcome" i Graham H.D. & Gurr T.R. (red.) *Violence in America.* New York, Toronto & London.
The Cost of Social Security. ILO, Genève 1952, 1958, 1976.
Therborn G. (1976), *Science, Class and Society.* London.
Therborn G (1977), "The Rule of Capital and the Rise of Democracy", *New Left Review.* vol 103.
Therborn G. (1978), *What Does the Ruling Class Do when It Rules? State Power and State Apparatus under Feudalism, Capitalism and Socialism.* London.
The Statistical History of the United States. Stanford 1965.
Thomas J.A. (1939), *The House of Commons 1932–1901*. Cardiff.
Tilly Ch. (1969), "Collective Violence in European Perspective", i Graham H.G. & Gurr T.R. (red.) *Violence in America.* New York, Toronto & London.
Tredje internationella berättelsen över fackföreningsrörelsen 1905. Stockholm 1907.
Thylin, H. (1944), "Befolkningspolitiken" i *Ett genombrott. Festskrift till Gustav Möller.* Stockholm.
Uusitalo H. (1975), *Income and Welfare. A Study of Income as a Component of Welfare. In* the s*candinavian Countries in the 1970's*. Helsingfors.
Veckans Affärer nr 15, 1974.
Vision febr. 1976.
Westerhult B. (1965), *Kronofogde Häradsskrivare Länsman.* Lund.
Westerståhl J. (1945), *Svensk fackföreningsrörelse.* Stockholm.
Wigforss E., (1954), *Minnen* del III. Stockholm.
Wilensky H. (1975), *The Welfare State and Equality.* Berkeley, Los Angeles & London
Wolman L. (1936), *Ebb and Flow in Trade Unionism.* New York.
Yearbook of Labour Statistics 1937, 1976. Genève.
Ziegler J. (1976), *Une Suisse au-dessus de tout soupçon.* Paris.
Öhman, B., (1970), *Svensk arbetsmarknadspolitik 1900–1947.* Stockholm.